

**РАЗВИТИЕ НА ТВОРЧЕСКИЯ РАЗКАЗ В ПРЕДУЧИЛИЩНА ВЪЗРАСТ ЧРЕЗ
ИЗПОЛЗВАНЕТО НА СХЕМАТИЧНИ ИЗОБРАЖЕНИЯ КАТО НАГЛЕДНА ОПОРА**

Пенка Кръстева Вълчева

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, Бургас

**DEVELOPMENT OF CREATIVE STORYTELLING AT PRESCHOOL AGE THROUGH
THE USE OF SCHEMATIC IMAGES AS A VISUAL SUPPORT**

Penka Krasteva Valcheva

University „Prof. Dr Asen Zlatarov“, Burgas

Abstract: This article examines the development of creative storytelling skills in preschool through the use of schematic images as visual aids. A methodical algorithm for composing a creative story on a topic that contains the plot basis of the action and a plan-scheme presenting the structural components of the text – beginning, event and end are described. The plot basis of the action is related to the presentation of a problematic situation, which in preschool is most often formulated by the question word „How?“ The results of the study unequivocally prove that the lack of specifics in the schematic plan stimulates children to move from a detailed description of the characters and their actions to a deeper search for opportunities for plot development.

Keywords: creative storytelling, preschool age, schematic images

Разказите по схематични изображения се разглеждат като самостоятелен тип творчество, което се основава на доказаните по експериментален път от Галперин възможности на децата да използват схематизирани представи и образи при продуциране на творчески текстове [1].

В подготовката за въвеждането на схематизираните изображения според М. Балабанова е уместна употребата на сенковия театър, при който педагогът представя кратки инсценировки със сенкови изображения, а децата възпроизвеждат видяното в разгърнат преразказ. Липсата на детайлност в изображението и на цветово решение влияе специфично на възприемането на въображенията, т.е. затруднява от една страна възпроизвеждането – ограничава конкретността в характеристиката на декора и героите, а от друга – абстрахирането от тази определеност, стимулира самостоятелността на мисленето и постепенно го освобождава от зависимостта му от нагледната основа, като провокира многообразието на сюжетните решения. В тях проличават предпочитанията на малките разказвачи, симпатиите към един или друг персонаж, както и към разнообразните свойства и качества на предметите (за едно дете схематично показаното цвете е бяла маргаритка, а за друго – червена роза) [2, 115].

Още по-сложен е етапът на статично представяне на схематичните изображения, когато децата трябва самостоятелно да обмислят сюжетната линия на своя разказ. Броят на асоциациите, които пораждаат изобразените обекти нарастват с миналия опит и знания, получават се разнообразни и вариативни разкази. Децата комбинират логически отделните епизоди и проследяват едновременно действията на различните герои, като построяват динамичен сюжет с бързо сменящи се ярки ситуации. [2, 115].

Фигура 1. План-схема на творчески разказ на тема „Как Зъбчо отиде в царството на зъбките“

Схематичните изображения намират най-широко приложение в разказите по тема. За проучване на техните възможности проведохме педагогически ситуации за развитие на свързаната реч в трета и четвърта възрастова група. Децата и в двете възрастови групи съчиниха творчески разкази по тема, която съдържа фабулна основа на действието. Последната обикновено се свързва с въпросителната дума „Как?“.

Темата, която предложихме на децата е „Как Зъбчо отиде в царството на зъбките“ За нейното по-пълноценно осмисляне използвахме план-схема, която освен героите и мястото на действието маркира и структурните компоненти на текста: начало, случка, край (Фиг. 1).

Методически алгоритъм:

Введохме децата в темата с откъс от поемата „Събко – Зъбко“ на Христо Радевски. Проведохме кратка уводна беседа върху съдържанието ѝ, чрез която актуализирахме знанията им за правилата за устна хигиена и смяната на млечните зъби с постоянни. Поканихме децата да споделят какво правят с падналите си зъбчета и поставихме проблемния въпрос: „Кой се грижи за падналите зъбки?“ След беседата показахме схематичния план на разказа и поставихме темата „Как Зъбчо отиде в царството на зъбките“. Обсъдихме съдържанието на плана, като акцентирахме на контраста между емоционалното състояние на героя в началото и в края на схемата. Със серия от преки въпроси маркирахме хронологичната последователност на действията на героя и поканихме децата да разкажат за приключенията на своето паднало зъбче, като си помагат със схемата [3, 219].

Критериите, по които оценихме разказите на децата са: обем; смислова завършеност; контекстност.

За целите на нашето изследване използваме методиката на В. Ляудис и И. Негуре [4, 66], приложена от Р. Танкова, тъй като е съобразена със спецификата на предучилищна възраст [5, 86]:

Обикновено обемът на текста се определя от количеството смислови единици (микротемите), които се съдържат в него. Микротемата – това е елемент от текста, който отразява „събития, постъпки на действащите лица, влизащи в състава на сюжетната линия на повествованието“ [4, 66]. В предучилищна възраст микротемите намират израз в начало, случка/и и край на изложението. В този план първата стъпка при анализа на разказите е да отделим от тях структурните елементи на съдържанието и да определим тяхното количество.

За да оценим разказите от гледна точка на целостта на смисловото им съдържание, използваме т.н. коефициент на цялостност. Според В. Ляудис той е числов израз на отношението между количеството нарушения на целостта и общия брой на микротемите. Оценъчният коефициент се изчислява по формулата $K1 = m/n$, където m е количеството нарушения на целостта, а n – общия брой на микротемите. Като основни нарушения на целостта авторката посочва „пропускането на микротема“ (когато смисловата структура на текста предполага наличието на структурен елемент, който липсва в изказването на детето) и „включването на излишна микротема“ (когато съответният структурен елемент, включен в изказването няма пряка връзка с темата). За максимални средни стойности на коефициента на смислова цялост приемаме коефициенти до 0,30, които отчитат не повече от две нарушения на целостта.

Основен критерий за текстуалност е контекстността. Контекстността на речевото изказване е свързана с възможността за по-пълното му възприемане и разбиране от страна на слушателя. Тя се осигурява чрез смисловата и формалната съчетаемост на отделните единици в текста. Като средство за смислова връзка, според Р. Танкова, децата най-често използват местоимения и лексикални повторения [5, 86]. За целта на настоящото изследване отчитаме лексикалните повторения на пълнозначните думи – съществително, прилагателно, числително, местоимение, глагол и наречие. Наред с тях като конектори децата използват и местоименни наречия, предлози, съюзи и съюзни думи. Затова измерването на контекстността извършваме чрез съотношението между сбора на посочените показатели и всички думи, употребени в изказването. Оценъчният коефициент ($K2$) се изчислява по формулата $K2 = m/n$, където m е общият брой на лексикалните повторения, местоименията, местоименните наречия, предлозите, съюзите и съюзни думи, а n – броят на всички думи в изказването. Базирайки се на предходни изследвания по други словотворчески задачи, където този коефициент варира в много широки граници (от 0,44 до 0,82 в трета група и от 0,63 до 0,84 в четвърта група), както и на спецификата на нагледния материал в настоящото изследване, определихме като оптимални негови стойности от 0,65 до 0,85.

Анализ на резултатите:

Децата в трета група съставиха четири разказа на тема „Как Зъбчо отиде в царството на зъбките“. Сюжетът се придържа строго към предложения схематичен план, като оригиналност се наблюдава само в завръзката на действието – детето хвърля зъбчето си на покрива (първи и трети разказ), заравя го до едно дърво (втори разказ) или го крие под възглавничката си (четвърти разказ). Развързката и краят на всич-

ки разкази са схематични и се придържат към предложените варианти за развитие на сюжета. Само в последния разказ се наблюдава разширено описание на царството на зъбките.

Средно аритметично в разказите си децата използват 102 лексикални единици. При анализа на контекстността (K2) установихме най-висок дял на лексикалните повторения, които представляват средно 29,45% от всички лексикални единици в разказите, след тях са местоименията с 16,24% и предлозите с 10,91%, следвани от съюзите с 9,81% и местоименните наречия, които са с най-малък дял – 1,70% (Фиг. 2).

Най-често повтаряни са ключовите за сюжета думи: „зъбче“, „малко“ и „млечно“ в ед. ч. и в мн. ч., както и числителното бройно „един“; съществителното име „дворец“; прилагателните „голям“ и „самотен“; глаголите „видях“, „тръгнах“, „играеха“ и наречието „много“.

От местоименията децата използват предимно пълни и кратки форми на личните местоимения в именителен, винителен и дателен падеж (аз, мен, ми; него, го; тя, нея, я; те, тях), както и на притежателните „моя“ и „мое“ (моята, моето/ми). Срещат се също кратките форми на възвратните лични местоимения за пряко допълнение „себе си“ – „се“ и за непряко допълнение – „на/за себе си“ – „си“; възвратните притежателни „своя“ и „свое“ с кратка форма „си“; относителните лични „който“, „която“, „което“ и „които“; въпросителните качествени „какъв“ и „какво“; обобщителните за лица и предмети „всички“ и за признаци „всякакви“ и неопределителното лично „някай“.

От съюзите децата използват съчинителните „и“, „а“, „но“ и подчинителните „да“, „че“ и „като“. Най-често използвани са съчинителният „и“ и подчинителният „да“. Предлозите, които се срещат са: „в“, „у“, „за“, „на“, „по“, „до“, „след“, „през“, „при“ и „под“, като най-често използван е „на“.

От местоименните наречия се срещат две въпросителни за начин (как) и за количество (колко) и едно показателно за място (там), (Виж таблица №1).

Таблица №1. Текстуални характеристики на творческите разказ по тема и план-схема в трета група.

Критерии и показатели	Разкази							
	1		2		3		4	
1. Обем	бр.		бр.		бр.		бр.	
микротеме	3		3		3		3	
2. Смесовата цялост	бр.		бр.		бр.		бр.	
нарушения на целостта	0		0		0		0	
общ брой на микротемите	3		3		3		3	
K1	0		0		0		0	
3. Контекстност	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%
всички лексикални единици	100	100	106	100	85	100	115	100
лексикални повторения	25	27	35	33,02	21	24,71	38	33,05
местоимения	17	17	19	17,93	10	11,77	21	18,27
съюзи и съюзни думи	9	9	15	14,16	7	8,24	9	7,83
предлози	13	13	12	11,33	9	10,59	10	8,7
местоименни наречия	2	2	2	1,89	1	1,18	2	1,74
K2	0,66		0,78		0,56		0,7	

Средният коефициент на смисловата цялост (K1), който отчита нарушенията в структурата на текста е 0 и е показателен за уменията на децата да продуцират разказ по тема с опората на схематичен план (Фиг. 3).

Средният коефициент на контекстността (K2) е 0,68. Отдаваме тази висока стойност, както на по-големия обем на разказите, така и на по-честата употреба на думи – конектори, които пряко кореспондират с предложената тема и отделните части на схематичния план – начало, случка, край (Фиг. 3).

Децата в четвърта възрастова група също съставиха четири разказа на тема „Как Зъбчо отиде в царството на зъбките“. Сюжетът се придържа към предложения схематичен план, но повествованието е обогатено с обстоятелствени допълнения, касаещи както завръзката на действието, така и развързката. В началото на разказа детето описва как крие падналото си зъбче под възглавничката, под килима, в саксия или как го оставя на прозореца. След това действието се пренася в царството на зъбките, където детето описва приключението на зъбчето си, не само като страничен наблюдател (първи и втори разказ), но и като пряк участник в него (трети и четвърти разказ).

Средно аритметично в разказите си децата използват 144 лексикални единици. При анализа на контекстността (K2) установихме най-висок дял на лексикалните повторения, които представляват средно 38,51 % от всички лексикални единици в разказите, след тях са местоименията с 17,61 % и предлозите с 11,39 %, следвани от съюзите с 9,88 % и местоименните наречия, които са с най-малък дял – 1,75 % (Фиг. 2).

Най-често повтаряни са ключовите за сюжета думи: „зъбче“ и „малко“ в ед. ч. и в мн. ч., както и числителните бройни „един“, „една“; съществителното име „стражар“; прилагателните „голям“, „щастливо“, „спокоен“; глаголите „гледах“, „видях“, „реших“, „тръгнах“, „играеха“ и наречията „после“ и „много“.

От местоименията децата използват предимно пълни и кратки форми на личните местоимения в именителен, винителен и дателен падеж (аз, мен, ми; него, го, му; тя, я, ѝ), както и на притежателните „моя“ и „мое“ (моята, моето/ми). Срещат се също кратките форми на възвратните лични местоимения за пряко допълнение „себе си“ – „се“ и за непряко допълнение – „на/за себе си“ – „си“; възвратното притежателно „свое“ с кратка форма „си“; относителните лични „който“, „което“, „които“; показателните лични „тази“, „това“; неопределителното лично „някой“ и количественото „няколко“; въпросителното качествено „какво“ и обобщителното за лица и предмети „всички“.

От съюзите децата използват съчинителният „и“ и подчинителните „да“, „че“, „за да“, „като“ и „дето“, като най-често използван е съчинителният „и“.

Предлозите, които се срещат са: „в“, „у“, „с“, „на“, „до“, „за“, „от“, „зад“, „след“, „през“, „под“ и „към“, като най-често използван е „на“.

От местоименните наречия се срещат показателни за начин (така) и за място (там); въпросителни за начин (как) и за място (къде); относителни за начин (както) и за време (когато), (Виж таблица №2).

Таблица №2. Текстуални характеристики на творческите разказ по тема и план-схема в четвърта група.

Критерии и показатели	Разкази							
	1		2		3		4	
1. Обем	бр.		бр.		бр.		бр.	
микротеме	2		3		3		3	
2. Смеслова цялост	бр.		бр.		бр.		бр.	
нарушения на целостта	1		0		0		0	
общ брой на микротемите	3		3		3		3	
K1	0,33		0		0		0	
3. Контекстност	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%
всички лексикални единици	103	100	114	100	149	100	208	100
лексикални повторения	44	42,72	38	33,34	61	40,94	77	37,02
местоимения	19	18,45	18	15,79	36	24,17	25	12,02
съюзи и съюзни думи	9	8,74	10	8,78	12	8,06	29	13,94
предлози	13	12,63	14	12,29	15	10,07	22	10,58
местоименни наречия	1	0,98	4	3,51	3	2,02	1	0,48
K2	0,83		0,74		0,85		0,74	

Средният коефициент на смисловата цялост (K1) е 0,08 и отчита нарушение в структурата само на един от разказите, където липсва край (Фиг. 3).

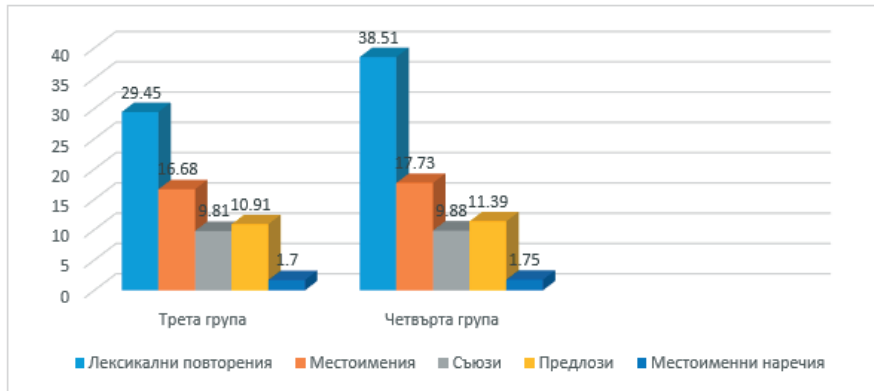
Средният коефициент на контекстността (K2) е 0.79 и е показателен за добре трансферираните умения на децата да разказват от нагледна по словесна опора, каквато е темата, съдържаща в себе си фабулната основа на действието (Фиг. 3).

Текстуалните характеристики на разказите са показателни за ролята на схематичния план в развитието на комуникативно-речевите умения на децата чрез творческия разказ по тема.

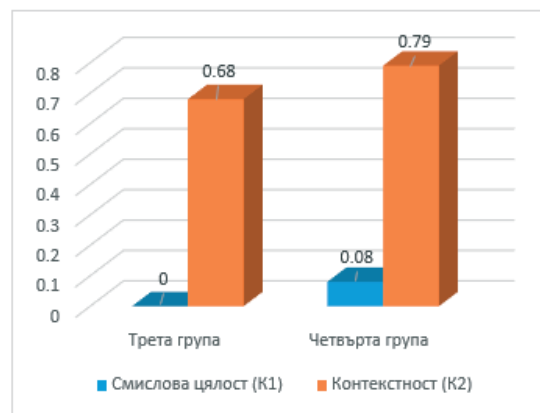
При сравнение на текстуалните характеристики в двете експериментални групи се наблюдават по-съществени различия в свързаността (K2) на текстовете, които произтичат от различния обем на разказите и от съотношението на лексикалните повторения към останалите думи, използвани като конектори в текста. В четвърта група средният дял на повторенията е с 20,78% по-голям от този на местоименията, които са следващи по дял, докато в трета група разликата между тях е 12,77% (Фиг. 2).

Между количеството и съотношението на останалите граматически средства не се наблюдават съществени различия. Коефициентът на контекстност в трета група е 0,68, а в четвърта – 0,79 (Фиг. 3). В четвърта група разказите се отличават с по-голям обем и съответно с по-честа употреба на свързващи думи, в това число и на лексикални повторения, които доведоха и до по-пълноценното разгръщане на фабулната основа заложената в темата. Децата предложиха собствени варианти в развитието на проблемната ситуация, като обогатиха сюжета с повествование, разгръщащо обстоятелствата на действието и описателни елементи, които направиха образите (Зъбчо, феята и царството на зъбките) по-конкретни и ярки. Децата в трета група се придържат строго към предложения схематичен план, като интерпретираха само завръзката на действието.

При сравняване на коефициентът, отчитащ нарушенията в структурната цялост на текста (К1) отчитаме резултат в полза на трета група, където децата се придържат строго към предложената структура, докато в четвърта група липсва край на един от разказите (Фиг. 3).

Фигура 2. Сравняване на показателите на контекстността в творческите разказ по тема – фабулна основа на действието в трета и четвърта възрастова група (%).

Фигура 3. Сравняване на текстуални характеристики на творчески разказ по тема – фабулна основа на действието в трета и четвърта възрастова група.

Изводи:

Схематизираните изображения са с особено функционално значение като стимулен материал. Да се продуцира на тяхна основа текст, е много по-трудно в сравнение с разказването по серия от сюжетни картини, но същевременно полезно за стимулиране на творческото въображение и самостоятелността на мисленето. Сюжетната картина със своята образност насочва еднозначно фантазията. Тя във всички случаи представя героите, мястото и времето на действието. Когато творческият разказ се продуцира по серия от сюжетни картини, детето с лекота улавя причинно-следствените връзки между действията и постъпките на героите, докато при разказване по план-схема, която представя сюжета стилизирано и условно, детето само трябва да улови взаимоотношенията между тях. Тази задача все още затруднява децата в предучилищна възраст, ето защо съчетавме стилизираните изображения с тема, която съдържа фабулната основа на действието и подсказва проблемната ситуация, която трябва да се разреши. Липсата на конкретика в схематичния план стимулира децата да преминат от детайлното описание на героите и техните действия към по-задълбочено търсене на възможности за развития на сюжета.

References:

- Galperin, P., *Metody obucheniya i umstvennoe razvitiye rebenka*. M., 1985.
- Balabanova, M., *Gramatika na fantaznia diskurs. Razvitiye na slovesno-tvorcheskata deynost v detskata gradina*. S., „OBRAZOVANIE“ OOD, 1999.
- Valcheva, P., *Tvorcheskiyat razkaz v preduchilishtna vazrast. Razvitiye na komunikativnata kompetentnost chrez tvorcheskia razkaz v tretia i chetvarta grupa na detskata gradina*. Pl., FastPrintBooks, 2022.
- Lyaudis, V., I. Negurэ, *Psihologicheskie osnovy formirovaniya rechi u mladshih shko lnyikov*. K., 1983.
- Tankova, R., *Modelirane na tekst. V pomoshht na obuchenieto za razvitiye na komunikativno-tselesaobrazna rech*. Pl., Sema 2001., 1998.